

Гордана ПЛЕТВАРСКА

АСНОМ И ПРОМЕНАТА НА СОПСТВЕНИЧКИТЕ ОДНОСИ

Со решенијата донесени на Првото заседание на АСНОМ беа озаконети резултатите на четиригодишната националноослободителна и антифашистичка војна на македонскиот народ. На Заседанието беше прогласено создавањето на македонската држава како самостојна и суверена држава, рамноправна федерална единица во федеративна Југославија, беше заокружен системот на народна власт што се изградуваше во текот на војната и беа поставени основите за понатамошно државноправно конституирање на македонската држава.¹

На ова Заседание, како и на другите две (Второто и Третото заседание на АСНОМ) беа поднесени повеќе извештаи и реферати (платформски документи), беа донесени голем број законодавни акти (државно-конститутивни документи) како и повеќе прокламативни акти. Во дел од овие акти директно, а во други посредно се третира и прашањето за сопственичките односи во македонската држава. Од законските акти донесени на Првото заседание, сопственичките односи се третираат во два: Декларацијата за основните права на граѓанинот на Демократска Македонија и Решението за образување државна комисија за утврдување на престапите на окупаторот и неговите помагачи.² За нас особено е значајна Декларацијата, која претставува акт од уставотворно значење, во кој се определени правата, слободите и должностите на граѓаните на Македонија. Појдовна основа на Декларацијата е членот 1, според кој: „сите граѓани на федералната македонска држава се еднакви и рамноправни пред законите, не гледајќи на нивната народност, пол, раса и вероисповеданије.“³ Оттука произлегуваат сите други политички, социјални, културни и економски права: слобода на вероисповедта, совеста, слобода на говорот, печатот, собирањето, избирачкото право им се признава на сите граѓани и граѓанки со наполнети 18 години, освен оние што се осудени за кривично дело или се против народноослободителната војна. Особено е значаен членот 3 од Декларацијата, според кој: „на секој граѓанин му е гарантирана сигурност за личноста и имотот, загарантирано е правото на соп-

¹ АСНОМ документи, I, кн.1, Архив на Македонија, Скопје, 1984, 154-157

² АСНОМ документи, I, кн.1, 157-158, 163

³ На исто место, 157

ственост и часната (приватната) иницијатива во стопанскиот живот.⁴ Овој е единствениот член на Декларацијата што се однесува на имотно-сопственичките односи. Нема сомневање дека тој отстапува од партискиот концепт за повоеното уредување на општествено-економските односи во југословенската федерација, следствено и во Македонија. Одредбата за гарантирање на сопственоста и приватната иницијатива во стопанскиот живот била вклучена во Декларацијата во специфични политички услови на тукушто конституирана држава, со сè уште недооформени органи на власта, која сè уште не била ослободена во целост и кога од суштествено значење било да се мобилизираат сите слоеви од македонскиот народ за целосно ослободување на земјата. Во едни такви специфични услови прашањето за карактерот на сопственоста било поставено во втор план и била прифатена затекнатата состојба во оваа област. Што се однесува до Решението за образување Државна комисија за утврдување на престапите на окупаторот и неговите помагачи⁵, со него на посреден начин се опфатени прашањата од сферата на сопственичките односи. Како на сојузно ниво така и на федерално активностите на овие комисии првенствено биле во насока на испитување и утврдување на злосторствата, грабежите извршени од окупаторската власт и нејзините помагачи, утврдување на штетите причинети на народното стопанство и на одделни лица и изведување на виновниците пред суд. Законските санкции, на кои подлежеле овие лица редовно ја опфаќале и мерката конфискација на имотот на осудениот. Од имотот добиен на овој начин бил создаден почетниот фонд на општонароден имот, со кој располагале народноослободителните одбори или воените власти. Покрај тоа, од средината на ноември 1944 година со донесувањето на Одлуката на АВНОЈ за премин во државна сопственост на непријателскиот имот, за државна управа на имотот на неприсутните лица и за секвестар над имотите што окупаторските власти присилно ги отуѓиле⁶, со која бил означен почетокот на експропријацијата на приватната сопственост и создавањето фонд на државна сопственост, на Државната (сојузна) и земските комисии за утврдување на злосторствата на окупаторот и неговите помагачи им биле определени и други задолженија. Овие комисии биле задолжени да предлагаат привремено преоѓање на имотот (на лица што биле предмет на интерес на Одлуката на АВНОЈ) под упра-

⁴ На исто место, 157

⁵ Потребата од формирање на Државната комисија за утврдување на престапите на окупаторот и неговите помагачи била образложена уше во рефератот „Народно-демократската власт во Македонија (нејзината суштина, организација и задачи)“ кој од името на Иницијативниот одбор за свикување на АСНОМ го поднел Емануил Чучков на Првото заседание на АСНОМ. (АСНОМ документи I, кн. 1, 143-153). Веќе на втората седница на Президиумот на АСНОМ на 14 август 1944 година било донесено решение за именување на Државна комисија при Президиумот на АСНОМ за утврдување на престапите на окупаторот и биле именувани нејзините членови: д-р Киро Миљовски, Страхил Гигов, Емануил Чучков, Тодор Стојанов Звездин и Киро Петрушев. (АСНОМ документи I, кн. 1, 225)

⁶ Службен лист на ДФЈ 2/ 1945 (6. II. 1945)

⁷ На исто место (член 4)

ва и надзор на ДУНД и истовремено да покренуваат постапки пред граѓанските или воените судови.⁷ Оваа задача Државната комисија за злосторства ја извршувала со посилен интензитет во текот на 1945 година.

По конституирањето на македонската држава таа потполно самостојно се изградувала. Во периодот до конечното ослободување на Македонија (17 ноември 1944) како и до формирањето на првата Влада на ДФМ (16 април 1945), најголемиот дел од власта и одговорностите бил сконцентриран во рацете на Президиумот на АСНОМ. Президиумот во овој период ја извршувал законодавната (собраниска) и извршната (влада) функција.⁸ Позицијата што ја имал Президиумот во системот на власта како единствен законодавен и извршен орган условила тој да развие обемна законодавна дејност. Законодавната дејност на Президиумот во овој период била насочена во три правци: организирање на системот на народната власт, заживување на стопанството и обнова на земјата и организирање на општествените дејности и служби.⁹ Во услови кога не била ослободена целата земја и во целост не биле формирани и оспособени за извршување на своите функции органите на народната власт (НОО), Президиумот на АСНОМ во сферата на сопственичките односи решил да ја почитува затекнатата ситуација. Така на третата седница на Президиумот одржана од 2 до 5 септември 1944 година на предлог на претседателот Методија Андонов-Ченто, за да се избегнат секакви судири до решавањето на имотните односи, биле донесени неколку решенија: Решение за запазување на статус кво на населеничките имоти¹⁰, со кое се утврдувал статус кво на сите поранешни населенички земји, рудници, куќи на бегалците и Евреите до конечното решавање на ова прашање; Решение за запазување на јавни згради, објекти и институции и претпријатија под германска и бугарска управа¹¹, со кое се предвидувало сите претпријатија што биле под германска или бугарска управа, а се способни за работа, да се стават под управа на Поверенството за народно стопанство и обнова, додека државните згради, објекти и институции биле ставени под надлежност на НОО-ри, кои биле задолжени да ги запазат од оштетување. Со ова решение продолжило создавањето фонд на државна сопственост од државниот имот на Кралството Југославија и од имо-

⁸ За да може да ги извршува обемните обврски, на првата седница одржана во селото Рамно на 6 август 1944 година, Президиумот донел одлука за организирање на 8 поверенства кои ќе се занимаваат со одделни сфери од општествениот живот. Притоа биле формирани следниве поверенства и избрани следните повереници: Поверенство за информации-Панко Брашнаров; Поверенство за внатрешни работи-Киро Петрушев; Поверенство за просвета-Еламинонда Поп Андонов; Поверенство за народно стопанство и обнова-Лазар Соколов; Поверенство за финансии-Богоја Фотев; Поверенство за соопштенија и градежи-Страхил Гигов; Поверенство за социјална политика и народно здравје-Ацо Петровски; Поверенство за судство-Петре Пирузе. (АСНОМ,документи, I, 1, 213)

⁹ Во периодот до Второто заседание на АСНОМ како и по него Президиумот донел повеќе законски акти, решенија, одлуки, упатства неопходни за средување на состојбите во македонското стопанство, образование, култура, здравство, трговија,финансии и за функционирање на правниот поредок на целата државна територија.

¹⁰ АСНОМ,документи, I,1,242-243

¹¹ На исто место,243-244

тот под германска и бугарска управа. Овој процес започнал уште во текот на војната на ослободените територии, а почетниот фонд на општонароден имот бил ставан под управа на НОО-ри. За донесените решенија од сферата на имотно-сопственичките односи биле известени обласните НОО, што сведочи за сериозноста со која Президиумот им пристапил на проблемите од оваа област.¹²

Поинтензивно со проблемите од сферата на сопственичките односи Президиумот на АСНОМ почнал да се занимава по целосното ослободување на Македонија во втората половина на ноември 1944 година. Истовремено, на сојузно ниво била донесена Одлуката на АВНОЈ од 21 ноември 1944 за премин во државна сопственост на непријателски имот, за државна управа на имотот на неприсутни лица и за секвестар над имотите што окупаторските власти присилно ги отуѓиле¹³, која го означила почетокот на експропријацијата на приватната сопственост на сојузно и на републичко ниво. Оваа одлука, како и подоцнежните упатства и одредби на сојузното Повереништво за трговија и индустрија ја определиле и насочиле работата на Президиумот на АСНОМ во сферата на сопственоста. Во овој период биле донесени и првите акти на експропријацијата. На единаесеттата седница на Президиумот одржана во Скопје на 21 ноември 1944 година било донесено решение за експропријација на Приватната тутунова фабрика „Вардар“ А.Д. Скопје од дотогашните сопственици во полза на државата.¹⁴ Само неколку дена подоцна, на 25 ноември, Президиумот донел Наредба со која „се забранува секакви покупо-продажби на недвижими имоти од каков и да е вид, од физички или правни лица до повторно нареждане на Президиумот.“¹⁵ Истовремено се забранувало и префрлањето на недвижен имот како подарок, размена или на кој било друг начин од едно на друго лице, а евентуалните трансакции се сметаат за неважни и без правно дејство. Донесената наредба е акт од извонредно значење, со кој Президиумот сакал да ги оневозможи евентуалните злоупотреби во областа на имотно-правните односи и да ги заштити интересите на државата. Имено, во услови кога земјата била целосно ослободена, а органите на власта засилено работеле на пронаоѓање и казнување на воените злосторници, воените профитери, шпекуланти, криминални елементи, луѓе што во текот на војната на незаконски начин стекнале имот и сл., голем број од нив, сакајќи да ги избегнат законските санкции, прибегнувале кон промена на

¹² АСНОМ, документи, I, I, 244-245 (Писмо од Президиумот на АСНОМ до обласните народноослободителни одбори при ослободувањето да останат затекнатата имотно-правна положба до конечното разрешување, 9 септември 1944)

¹³ Иако Одлуката е објавена во Службен лист на ДФЈ на 6 февруари 1945 година, подготовките за нејзиното спроведување започнале уште во текот на ноември 1944 кога започнало прибирањето и средувањето на податоците за бројот и видот на претпријатија кои требало да дојдат под државна управа или секвестар. Се работи за одлука која е донесена во се уште целосно неослободена зсмја, со која се врши конфискација на имотите на сите оние кои биле непријатели на народноослободителното движење.

¹⁴ АСНОМ, документи, I, I, 358

¹⁵ На исто место, 360

потеклото на имотот преку негова продажба, размена, подарување. Оваа Наредба на Президиумот била надополнета со уште едно Решение донесено десетина дена подоцна (3 декември), со кое во федерална Македонија „не се признаваат никакви склучени продажби на недвижими имоти од 1941 година па навамо“.¹⁶ Целта на ова решение била да се заштити сопственоста на оние лица што ги напуштиле своите имоти во текот на војната или им биле присилно отуѓени. Со посебна сериозност пред Президиумот се наметнало прашањето за имотот на Евреите од Македонија, кои биле депортирани во март 1943 година. Ова прашање било актуелно и на сојузно ниво, каде што бил силен притисокот на Сојузот на еврејските верски општини за регулирање на прашањето за недвижниот и подвижниот имот на присутните и отсутните Евреи.¹⁷ Во услови кога на сојузно ниво ова прашање сè уште детално се проучувало, а со цел да се оневозможат какви било злоупотреби на имотот и да се неутрализира евентуалното незадоволство, Президиумот на АСНОМ на својата петнаесетта седница на 15 декември 1944 година донел "Привремено решение за регулирање на одношенијата меѓу Евреите и купувачите на еврејски покретни имоти, настанали од 6.IV.1941 година наваму".¹⁸ Во него било укажано дека за сите продажби и отуѓувања на еврејски подвижен имот ќе се донесат специјални закони, со кои ќе се регулираат односите меѓу поранешните сопственици и денешните. До донесувањето на овој закон во оваа сфера положбата останувала статус кво.

Кон крајот на годината Президиумот на АСНОМ особено внимание им посветил на проблемите од сферата на финансиите. Тоа е сосема разбирливо, имајќи ги предвид нараснатите потреби на државата за војската, органите на државната власт, здравството, обновата на земјата и социјалата. За надминување на проблемите во сферата на финансиите Президиумот на АСНОМ, на предлог на Поверенството за финансии, на тринаесеттата седница донел Решение за финансирање на државата до крајот на 1944 година преку глобален данок на целокупниот доход по принципите на прогресивниот даночен систем. Покрај тоа, поради големите потреби на државата, било решено да се задржат и акцизите на алкохолните пијалаци, луксузните артикли и кинопретставите.¹⁹ Одлуката за воведување на еднократен данок претставува класно-политичка мерка, која директно била насочена против идеолошкиот противник - буржоазијата. Преку вонредното оданочување на буржоазијата од градот и од селото се целело таа економски да се ослабне, а со тоа и политички да се неутрализира. На оданочување подлежел доходот на секое физичко и правно лице во последните три и пол години.²⁰ Уплаќањето на данокот требало да се изврши на три дела, при што третина при определувањето, а остатокот во рок од два месеци. За неговото собирање биле формирани посебни даночни комисии при НОО-ри. Со колкава сериозност и партиска ангажираност се пристапило кон спроведувањето на оваа мерка сведочи и Известувањето до Извршниот одбор на НОФ на Македонија упатено од Поверенството за финансии само два дена по донесувањето на одлуката за оданочување.²¹ Со него се барало активно учество на Фронтоот, кој преку конференции на кои ќе се објаснуваат потребите на државата требало да ја потпомогне успешната ре-

ализација на оваа мерка. Истовремено, од НОФ се барало да учествува и во изборот на лица за даночните комисии што ќе го вршат определувањето и собирањето на данокот. Ангажирањето на фронтовци и партиски кадри во спроведувањето на оваа мерка го открива нејзиниот вистински карактер и политичката насоченост. При нејзиното извршување дошло до одредени неправилности и самоволија на одредени НОО-ри, кои не се придружувале до упатствата за собирање на еднократниот данок. Тоа било причина за реакција на Поверенството за финансии, кое на 26 декември 1944 година до финансиските оддели при НОО-ри упатило "Дополнителни напатствија за пресметување и собирање на еднократниот данок".²² Во "Напатствијата" се дообјаснувале одредени нејаснотии што се појавиле во самата постапка и се укажувало кои активности треба да се преземат за нејзино забрзување.²³ Карактерот на еднократниот данок, причините поради кои бил воведен и резултатите од неговото спроведување ги образложил три години подоцна секретарот на ЦК на КПМ Лазар Колишевски во политичкиот извештај на Првиот конгрес на КПМ. Пред делегатите на конгресот тој еднократниот данок го означил како една од специфичните мерки на Партијата, укажувајќи дека неговата специфичност „се состои во тоа што тоа беше вонреден данок кој што не го

¹⁶ На исто место, 377

¹⁷ Соочени со ваквиот притисок, сојузните органи пристапиле кон изработка на проект одлука за прашањето на напуштениот еврејски имот. Меѓутоа, набргу се покажало дека одземање на имот од расистички, националистички, верски побуди не ги погодувало само Евреите. Во текот на војната од страна на окупаторите имот им бил одземен од политички, верски, национални побуди и на припадниците на други народи на Југославија (имот бил одземен на учесниците во народноослободителното движење, свенстени лица, патриоти и др.). Прашањето на напуштениот и насилно одземен имот било решено интегрално со донесувањето на Законот за постапување со имот кој сопствениците морале да го напуштат во текот на окупацијата и имот кој им е одземен од страна на окупаторите и нивните помагачи на 26 мај 1945 (Службен лист на ДФЈ 36/1945 (29.V.1945)).

¹⁸ АСНОМ, документи, I, 1,408-409

¹⁹ АСНОМ, документи, I, 1376-377

²⁰ Оданочувањето се вршело по следната прогресивна даночна стапка: за чист приход до 100.000 лева се ослободува од данок; за чист приход од 100.000 до 500.000 лева се зема 10%; од 500.000 до 1.000.000 –12%; од 1.000.000 до 2.000.000 –15%; од 2.000.000 до 3.000.000 –20%; од 3.000.000 до 8.000.000 –25%; и над 8.000.000 –30%.

²¹ ДАРМ, ф: АСНОМ, к-19, а.е. 7. Извествување до Извршниот одбор на НОФ на Македонија

²² ДАРМ, ф: АСНОМ, к-19, а.е. 139. Дополнителни напатствија за пресметување и собирање на еднократниот данок (26.XII.1944)

²³ Се инсистирало на задолжително образување на финасиски оддели при градските и оклиски НОО-ри; избор на даночни комисии при сите одбори; во поголемите градови оданочувањето да се врши по бранши и за да сезабрза работата се дозволувало избирањето и истовременото работење на две или повеќе комисии; даночните комисии да имаат најмалку по пет члена, а решенијата ги донесуваат со мнозинство; даночните обврзници кои имале имот и приходи во разни места на Македонија одделно да се обложуваат со еднократен данок во секое место; да се внимава да не се извлекат од оданочување со еднократен данок луѓето кои во време на војната работеле на прната берза и заработиле големи приходи; се дообјаснувало дека како чист приход од комисијата треба да се смета приходот кој ќе остане кога ќе се одбијат сите трошоци околу работата за добивање на приходот, а не и трошоците за издршка на фамилијата и други лични расходи; против решенијата на даночната комисија можело да се поднесе жалба во рок од 10 дена само под услов претходно во државната каса да се уплати половина од определната сума. (ДАРМ, ф: АСНОМ, к-19, а.е. 139)

опфаќаше само оној дел од буржоазијата што соработуваше со окупаторот, ами ја опфаќаше целата буржоазија и изнесеше 1 милијарда и 150 милиони лева.... може да се каже дека тоа беше првиот посилен удар против буржоазијата.“²⁴ Вкупната сума на овој данок изнесувала преку една третина од вкупната маса пари од Републиката. Околу 80% од оваа сума ја платиле 6000 обврзници од редовите на градската трговска и индустриска буржоазија, а остатокот селската.²⁵

Мерките што ги преземал Президиумот на АСНОМ за доконституирање на државата, обнова на разурнатата земја и на стопанството, средување на односите во сферата на сопственичките односи, биле одобрени на Второто, прво вонредно, заседание на АСНОМ (28-30.XII.1944). Најголемо внимание на Заседанието му било посветено на прашањето на народната власт. Во таа насока постигнатите резултати биле оценети како задоволителни, но било укажано на „опасноста од промени и реставрирање на старите односи кои не беа до крај отстранети.“ Иако во овој период приоритет во пропагандата и активностите на партиските раководители сè уште им се дава на други задачи како: придонесот на Македонија во конечното ослободување на Југославија, обновата на разурнатите живеалишта, инфраструктурата, стопанството, сепак сè повеќе преку изјавите и актите доаѓаат до израз намерите на Партијата за пресметка со класниот непријател, т.е. за „експропријација на експропријаторите“. Во таа насока, на Второто заседание било донесено Решение за создавање на Суд за судење на престапите против македонската национална чест.²⁶ Составот на судот, како и брзината со која бил создаден укажува на тоа дека тој бил создаден за политичко- пропагандни потреби.²⁷ Во средината на април 1945 година овој суд бил укинат, а делата од негова надлежност биле пренесени на редовните судови. Сепак, својата намена судот ја реализирал, бидејќи изрекол значителен број пресуди против истакнати граѓански ориентирани интелектуалци, индустријалци и трговци, во кои како казна се јавува и конфискација на имотот. Поради нараснатиот обем на работа, како и видоизменетите услови на дејствување, на Второто заседание на АСНОМ било извршено кооптирање на нови членови, бил зголемен бројот на поверенствата и бил избран нов Президиум.²⁸ По примерот на сојузниот Стопански совет

²⁴ Лазар Колишевски, Политички извештај на ЦК КПМ, Првиот конгрес на КПМ, извештаи и резолуции, Култура, Скопје, 1949,93

²⁵ На исто место

²⁶ АСНОМ, документи, I, кн.2, Архив на Македонија, Скопје, 1984, 467; Судот бил формиран во состав: Стојан Трајков- претседател, Евгениј Карталов- секретар, Лазар Мојсов, Димче Ацимитрески и Благоја Левков – народни обвинители и 27 членови. Во негова надлежност не биле опфатени воените злосторници и народни непријатели за што биле надлежни воените судови. За кривичните дела кои биле во надлежност на овој суд биле изрекувани казните: трајно или привремено губење на националната чест, лесна или тешка присилна работа до 10 години и конфискување на имотот. Овие казни биле предвидени за лица кои со своето поведение се огрешиле спрема достоинството и честа на својот народ.

²⁷ Н.Велјановски, Административно-централистичкиот период во државно-правниот развој на Македонија (1945-1953), Скопје, 1992, 165.

²⁸ Бројот на членови на Президиумот бил зголемен од 22 на 33 члена и тоа претседателство од 5 члена, 11 повереници и 17 членови. Од Поверенството за народно стопанство и обнова

бил формиран Стопански совет како помошно тело на Президиумот, кој имал задача да ги раководи стопанскиот живот и обновата на земјата. Во неговиот состав влегле поверениците од стопанските ресори, а за претседател на Советот бил избран Страхил Гигов.²⁹ Извршените организациски и кадровски промени во Президиумот и поверенствата, како и основањето Стопански совет требало да го интензивираат процесот на изградување на народната власт (кој требало да се заокружи со првите повоени избори во март 1945) и промената на сопственичките односи во согласност со Одлуката на АВНОЈ од 21 ноември 1944 година. Од почетокот на 1945 година промената на сопственичките односи и создавањето фонд на државна сопственост навлегле во нова поинтензивна фаза. Напоредно со стопанските поверенства и Стопанскиот совет за спроведување на Одлуката на АВНОЈ, како и на останатите законски акти поврзани со експропријацијата, во Македонија била формирана и Управата за народни имоти (УНИМА).³⁰ Нејзината работа на полето на експропријацијата се одвивала врз основа на сојузните закони, одлуки и упатства³¹ во тесна соработка со поверенствата и Стопанскиот совет, поради што често доаѓало до испреплетување и до судир на надлежностите меѓу нив. Во надлежност на УНИМА било: опфаќањето, евидентирањето, управата, надзорот и правната грижа за сиот оној имот на територијата на федерална Македонија кој преминува во државна сопственост, државна управа или државен секвестар врз основа на сојузните законски акти.³² Замислен како едно централно тело што ќе го раководи стопанскиот живот, Стопанскиот совет во периодот до формирањето на првата влада на ДФМ ја насочувал и координирал работата на УНИМА и на стопанските поверенствата.

произлегле 3 поверенства: за индустрија и занаетчиство, за трговија и снабдување, и за шумарство и рударство. Покрај тоа, бил основано и поверенство за изградување на власта. На оваа заседание започнало стапното отстранување од високите државни функции на непартијците и нивната замена со истакнати партиски кадри. Така во составот на Президиумот влегол како потпретседател Лазар Колишевски, а од истата функција бил отстранет Панко Брашнаров кој бил деградиран во обичен член. Исто така Лазар Соколов бил отстранет од повереник за народно стопанство.

²⁹ ДАРМ, ф: АСНОМ, к-6, а.с. 1 Решение за основање на Стопански совет при Президиумот на АСНОМ

³⁰ УНИМА била формирана во согласност со одредбите на Одлуката на АВНОЈ од 21 ноември 1944 во која биле определени инстанците задолжени за нејзиното спроведување. На сојузно ниво тоа било Повереништвото за трговија и индустрија, односно Државната управа на народни добра (ДУНД), која била во негов состав. При тоа ДУНД била замислена како едно централно тело, во чија надлежност спаѓал имотот кој бил од општ државен интерес, односно претставува интерес за Југославија како целина, додека во надлежност на земските управи на народни добра бил останатиот имот. (Службен лист на ДФЈ 2/ 1945 (6.И.1945)).

³¹ На 17 февруари 1945 година Повереништвото за индустрија при НКОЈ до сите републики го доставило Привременото упатство на федералните единици за организирање на државни управи на народни добра на нивно подрачје. Во него се третираат сите прашања во врска со спроведувањето на Одлуката на АВНОЈ, компетенциите на земските управи на народни добра, нивната организација и самиот тек на постапката на конфискација. (ДАРМ, ф: Претседателство на влада на НРМ, Управа на народни имоти, к-10, а.с. 74).

³² ДАРМ, ф: Претседателство на влада на НРМ, Управа на народни имоти, к-10, Правилник за организација и надлежност на Управата за народни имоти на Македонија, 583-586

ва во промената на сопственоста. Така на седницата на Стопанскиот совет од 8 јануари 1945 година било решено во надлежност на УНИМА да преминат сите државни имоти останати од бугарската држава, експроприраните имоти од народните непријатели како и движниот имот, мебел и сл. конфискувани од народните непријатели или заостанати од окупаторот.³³ Истовремено Стопанскиот совет ја доставил до поверенствата Одлуката на АВНОЈ и писмо, со кое барал одлуката детално да се проучи и да се преземат сите неопходни мерки да се пронајде и да се утврди сиот имот што паѓа под нејзин удар.³⁴ На своите седници Стопанскиот совет расправал и за редица други проблеми поврзани со експропријацијата и активностите што ги преземала УНИМА: за имотите на отсутни лица, имотите на германски државјани, долговите и побарувањата на претпријатијата што потпаднале под државна сопственост и др. Подржавувањето на сопственоста со уште посилен интензитет продолжило по формирањето на Привремената влада на ДФЈ (7 март 1945) и по одржувањето на Третото заседание на АСНОМ (14-16 април 1945) и изборот на првата Влада на Македонија (16 април 1945)³⁵. Партииската концепција за општесвено-економските промени, со кои државната сопственост требало да стане доминантен облик на сопственост наспроти приватната, била зацртана и во Декларацијата на Владата на ДФМ од 25 април 1945 година. Во неа како прва и основна задача народната влада ја поставува обновата на стопанството, која требало да се темели на еден општ стопански план и врз систематско развивање на државниот стопански сектор (неговото развивање било можно само преку експропријација на приватната сопственост). Истовремено, Владата требало да обрне внимание и на приватната иницијатива за и таа да се искористи до максимум во обновата на земјата. Во Декларацијата е нагласено и решавањето на колониистичкиот проблем како и прашањето со државните имоти, т.е. имотите што биле сопственост на приватни лица, а на еден или друг начин биле одземени од окупаторот.³⁶ Во самата Декларација, а подоцна и во други стопански и социјални акти е присутен класниот пристап, при што поголем товар од обновата требало да понесат оние што не придонеле во борбата и се богателе за сметка на народот наспроти борците и учесниците во НОБ, кои требало да бидат попривилегирани. Во таа насока, а затскриена зад паролата за подобрување на животниот стандард и материјалната положба

³³ ДАРМ,ф:АСНОМ, к-8, а.е.3

³⁴ ДАРМ,ф.:АСНОМ,к-8,а.е.24 (12 јануари 1945)

³⁵ Првата Влада на Македонија била формирана врз основа на Законот за изменување и дополнување на Решението на АСНОМ од 15 април 1945 (со кое била извршена поделба на законодавната од извршната власт) и Законот за народна влада од 16 април 1945 година (со кој Владата е утврдена како врховен извршен и наредбодавен орган на државната власт во федералната единица Македонија). Истиот ден со Указот за именување на влада на федерална Македонија била избрана првата влада на ДФМ на чело со Лазар Колишевски. (Указ на Президиумот на Народното собрание на Македонија за именување на Народна влада на Федерална Македонија, Прва влада на Македонија, документи, II,1,8,9)

³⁶ Декларација на првата Народна влада на Федерална Македонија,Првата Народна влада на Македонија,1945-1985,Скопје 1985, 58-62.

на народот, била и прокламираната борба против воените богаташи, шпекуланти, саботери, црноберзијанци и други непријателски елементи. Проблемот на шпекулацијата, кој бил актуелен во текот на војната, не загубил од својата актуелност ниту по нејзиното завршување. Имено, во отсуство на реални економски пазарни односи, недостиг на намирници за широка потрошувачка и сè уште недоконституирани органи на државната власт, многумина трговци, индустријалци, прекупци и разни криминални елементи настојувале да ја искористат ситуацијата за брзо богатење. Ваквото незаконско натрупување на богатства кај мал број луѓе, а за сметка на сиромашното население, било во целосна контрадикција со целите на народноослободителното движење и концепцијата за изградување на државата што ја пропагирала Партијата. Нејзиното ангажирање во сузбивањето на овие појави резултирало со донесување на Законот за спречување на шпекулацијата на Третото заседание на АСНОМ.³⁷ Законот против недопуштената шпекулација и стопанско саботирање³⁸ е законска мерка со повеќестрано значење. Тој бил директно насочен против оние поединци, групи и сл., кои го поткопувале новото општествено-економско уредување, кое сè уште било во изградба, но истовремено преку законските санкции што ги предвидувал (делумна или целосна конфискација) на посреден начин се вршела и експропријација на класниот непријател - буржоазијата.³⁹ Веќе во следната 1946 година овој закон бил надополнет со Законот за потврда и измени на законот за недопуштена шпекулација и стопанска саботажа.⁴⁰ Измените и дополнувањата во законот одговараат и на новите внатрешно-политички услови што се создале со заокружувањето на државно-правниот статус на ФНРЈ и со донесувањето на Уставот на 31 декември 1945 година. Строгоста на санкциите во законот требало да ја покаже загриженоста на народната власт (Партијата) за благосостојбата на широ-

³⁷ АСНОМ, документи, I, кн.3, Архив на Македонија, Скопје, 1984,415 Она што е интересно во врска со републичкиот закон за спречување на шпекулацијата е неговата краткотрајна примена, која не изнесувала ни цел месец. Имено, на 23 април 1945 година Президиумот на АВНОЈ го донел сојузниот Закон против недопуштената шпекулација и стопанско саботирање па на седница на Владата, на предлог од министерот Тоде Ношпал, било решено на територијата на Македонија да се применува сојузниот закон. Со овој чин, како и со многу други во овој период, македонското партиско раководство ја изразило својата целосна подреденост на партискиот центар во Белград.

³⁸ Службен весник на ДФМ 6/1945 (12.V.1945).

³⁹ Законот предвидувал ригорозни санкции, кои покрај паричните, опфаќале и принудна работа од 1 месец до 10 години, делумна или целосна конфискација на имотот на осудениот, а во најтешки случаи и смртна казна, а можело да биде изречена и казна на губење граѓанската чест, одземање на правото на осудениот на понатамошно водење на претпријатието како и заплenuвање на стоката која е предмет на дело по овој закон.

⁴⁰ Службен лист на ФНРЈ56/1946 (12.VII.1946) Новодонесениот закон има видоизменето име и гласи Закон за недопуштена трговија, недопуштена шпекулација и стопанска саботажа. Во него одделно се третираат и се наброени делата недоволена трговија, недоволена шпекулација и стопанска саботажа. Овие промени во законот најверојатно се направени за да се внесе поголем ред при спроведувањето на законот и да се надминат одредени нејаснотии и проблеми кои се јавиле на почетокот од спроведувањето на законот (првенствено за прецизно да се разграничи што се подразбира под недоволена трговија, а што под недоволена шпекулација и на тој начин да се олесни работата на судовите).

ките народни маси и за економскиот просперитет на земјата. Тие ја потенцираат решеноста на партиско-државното раководство одлучно да се пресметува со сите оние што на кој било начин ќе им се спротивстават на проектираните партиски решенија и замисли за општествено-економскиот развој на земјата. Во борбата против шпекулантите, црноберзијанците, воените профитери и другите „народни непријатели“ активно учествувал агитпропот на Партијата преку написите во печатот, говорите на митинзите и трибините и сл.⁴¹ Силината на партиската кампања била толку голема што не можела, а да нема влијание кај широките народни маси, кои дури и организирано го изразувале својот револт против трговците, индустријалците и другите лица што се огрешиле според одредбите на овој закон. Иако посредно, овој закон придонел во процесот на подржуваче на сопственоста и економско-политичкото развластување на поимотниот дел од граѓанството. Во своето настојување што побрзо да се пресмета со идеолошкиот противник и да му даде карактер на масовност на предавството на буржоазијата, народната власт во голем број случаи го злоупотребила законот и донесувала пресуди што не биле основани.

Со преземањето на извршната власт во македонската држава од раководството на КПМ, таа започнала да наметнува идејно-политички монопол во сите сфери на општествено-политичкото живеење.⁴² Во периодот на обновата (1945-1946) голем дел од работата на Владата бил насочен кон спроведувањето на еден комплекс економско-политички мерки, со кои требало драстично да се промени карактерот на сопственоста од приватна во државна (експропријација на воените злосторници и нивните помагачи, народните непријатели, секвестрација на странскиот имот во републиката, одземање на воената добивка, спроведување аграрна реформа, ликвидирање на приватниот банкарски систем, контрола на надворешната трговија и др.). Станува збор

⁴¹ Органот на Наоднослободителниот фронт, весникот „Нова Македонија“ во овој период избилува со написи за борбата против шпекулацијата и црната берза. Со пароли од типот „борбата против шпекулата е дел од борбата против фашизмот“ и со впечатливи наслови како „шпекулантите добија заслужена казна“, „пет шпекуланти од аферата со злато во Скопје се осудени на смрт и конфискација на имотот“, „осудени петина скопски фурнации кои шпекулираа со лебот на своите сограѓани“, се настојувало постојано да се држи вниманието на јавноста за овој проблем и да се подржуваат мерките на властите.

⁴² Во периодот од Првото заседание на АСНОМ па до формирањето на владата, покрај тоа што биле поставени темелите на македонската држава и бил заокружен процесот на државно-правно конституирање, истовремено се одвивал и еден процес на постепено истиснување од државното раководство на непартијците, односно на истакнатите интелектуалци, илинденци и граѓански ориентирани политичари кои на свои плеќи го поднеле најголемиот товар при конституирањето на македонската држава. Нивните погледи за начинот на кој треба да се изградува македонската држава, за мерките кои се преземале во сите сфери на општествениот, економскиот и политичкиот живот во голем број случаи се разликувале од оние на партиските кадри. Додека партиските раководители инсистирале на што поцврсто поврзување на Македонија за југословенската федерација, спроведување на законските проекти онака како што биле проследувани од Белград, овие личности сметале дека некои од мерките не одговараат на условите во Македонија и специфичностите на НОВ, па се залагале за нивно модифицирање. Но ваквите нивни залагања и ставови не наидувале на поддршка и од партиските кадри.

за класно-политички мерки, со кои се вршело економско развластување на буржоазијата од градот и од селото и нејзина политичка елиминација. Сите мерки што биле преземени во наведениот период биле во функција на создавање услови за понатамошни општествено-економски промени и изградување на општествено уредување во склад со идеологијата на КПМ. Иако уште во Декларацијата на АСНОМ за основните права на граѓанинот на Демократска Македонија се гарантирало правото на сопственост и приватната иницијатива во стопанскиот живот, иако и во актите донесени од Президиумот се инсистирало на почитување на затекнатата состојба, а и во Уставот на НРМ од 31.1.1946, покрај државната и задружната, санкционирано е и постоењето на приватната сопственост, сепак овие одредби имале повеќе декларативен карактер. Тие биле користени во периодот на обновата со цел и приватната иницијатива да биде ставена во функција на обнова на разореното стопанство, додека во практиката постепено се одело кон потполно ликвидирање на приватната сопственост.